

Vzpomínky Oto Novotného na kriminologii v padesátých a šedesátých letech

Jakub Drápal

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav státu a práva Akademie věd ČR

V letech 2017 a 2019 jsem pořídil dva rozhovory s profesorem Oto Novotným. Ten první publikoval časopis Státní zastupitelství v roce 2017. Druhý posloužil jako podklad studie mapující historii kriminologie na pražských právnických fakultách (Drápal, 2019). Následující text, doplněný vzpomínkami Novotného syna Marka, vybírá z uvedených rozhovorů několik témat, která přibližují Novotného cestu ke kriminologii a její vývoj během padesátých a šedesátých let 20. století.

Jak se Novotný dostal ke kriminologii?

Novotný vystudoval práva na právnické fakultě Univerzity Karlovy. Dvouletou povinnou vojenskou službu vykonal u 1. železničního pluku v Pardubicích. Odtud se vrátil do Prahy hledat si zaměstnání. Na Ministerstvu spravedlnosti se dozvěděl, že absolventy sice potřebují, ale volné místo mu nabízeli pouze v justici na Ostravsku, kam se Novotnému příliš nechtělo. Nakonec rozhodla náhoda. Novotný se potkal s Borisem Vybíralem a ten mu nabídl, aby u něj dočasně bydlel. K dispozici měl byt se dvěma pokoji nedaleko ulice Pařížské, tedy velmi blízko k sídlu právnické fakulty. Vybíral patřil mezi významné představitele nové trestněprávní generace a svého spolubydlícího nakonec přesvědčil, aby se namísto občanského práva, které Novotného původně lákalo, začal zabývat právem trestním. A když mu oznámil, že podpoří jeho přihlášku na aspiranturu na právnickou fakultu, Novotný souhlasil.

V padesátých letech se na právnické fakultě výzkumná témata rozdělovala. Jednotliví pracovníci neměli plnou volnost věnovat se tomu, co je zajímalo. Jedním z témat, které na Novotného zbylo, bylo ukládání trestů. Toto téma pojednal zejména ve dvou monografiích: *O výměře trestů: některé základní otázky* (Novotný, 1960) a *O trestu a vězeňství* (Novotný, 1969). Posledně jmenovaná zaznamenala značný společenský ohlas. Mimo jiné na ni pochvalnou recenzi pro Literární noviny napsal Petr Pithart (1967). Nakladatelství Academia dokonce začalo knihu připravovat k anglickému vydání. Normalizace však překlad zastavila.

Novotný vzpomíná na vznik knihy *O trestu a vězeňství*

„Na knize jsem pracoval hlavně v šedesátých letech a s přístupností k empirickým pramenům (přístup k trestním statistikám, přístup k rejstříkům trestů, přístup ke spisům, rozhovory s odsouzenými ve vězeňských zařízeních a záznamy o nich, rozhovory s pracovníky vězeňských zařízení a jiné) jsem problémy neměl. Problémy byly jiného druhu, což budu demonstrovat na jedné dávné události.

Bylo to někdy uprostřed šedesátých let, kdy profesor Solnař, tehdejší vedoucí naší katedry trestního práva na právnické fakultě Univerzity Karlovy, zařadil část mého rukopisu věnovanou vězeňské problematice k projednání na rozšířeném zasedání naší katedry, na které pozval i představitele Sboru nápravné výchovy. Již, již chtěl zasedání zahájit, když se otevřely dveře a vstoupil plk. JUDr. Oldřich Mejdr, náčelník Správy Sboru nápravné výchovy, doprovázený všemi pracovníky tehdejší analytické skupiny sboru.

Následující diskuse vyzněla pro můj rukopis vcelku velmi pozitivně. Pracovníci sboru neměli žádné výhrady k tomu, že se jejich problematika začíná zkoumat, ale zpochybňovali zejména existenci škodlivých vlivů vězeňských pobytů na odsouzené.

Přišel jsem tehdy s tím, že v samotné podstatě trestu odnětí svobody tkví možnost nejrůznějších škodlivých vlivů na odsouzené, kterým je nutno čelit a že vytvoření vězeňského systému zaručujícího, že odsouzení nebudou odcházet z výkonu trestu vcelku narušenější, než byli v době svého příchodu do vězeňského zařízení, by bylo nemalým úspěchem (o tom jsem přesvědčen dodnes). Musíme tedy koncipovat nepodmíněné tresty odnětí svobody, aby měly minimum škodlivých účinků a co nejvíce připravovaly odsouzené na jejich svobodný život po propuštění. A to je mimořádně obtížný úkol,“ uvedl Novotný v rozhovoru pro Státní zastupitelství (Drápal, 2017, s. 4).

Na výzkum, na kterém byla kniha založena (Novotný prostudoval mimo jiné přes tisíc soudních spisů a několik set osobních spisů odsouzených, 1969, s. 6), vzpomínal mimo jiné i následovně: „Vzpomínám si dodnes na jedno setkání ve věznici v Libkovicích. Bylo to v neděli dopoledne, ve věznici mělo službu jen několik dozorců, ale nikdo z nich nebyl na dohled a proti mně v kanceláři seděl mohutný mladistvý o hlavu vyšší než já a já se ho vyptával na jeho kriminální kariéru. A já si najednou uvědomil svou mimořádnou lehkomyšlnost.“

V šedesátých letech se ale nevěnoval jenom ukládání a výkonu trestů, v roce 1964 společně se studenty realizoval výzkum o kriminalitě mládeže v obvodu Prahy 1. Pomalu se stával jedním z nejvýznamnějších kriminologů své generace.

Novotný ředitelem Výzkumného ústavu kriminologického

Zakládání Vědecko-výzkumného ústavu kriminalistického (později Výzkumný ústav kriminologický, dále jen „VÚK“) při Generální prokuratuře ČSSR se Novotný sice neúčastnil, ale v roce 1967 přijal funkci jeho ředitele. Dle Novotného

souvisela tato nabídka nejspíš s přednesením rozsáhlého příspěvku na poradě, na níž byl přítomen i generální prokurátor Jan Bartuška (ministr spravedlnosti v letech 1954–1956). Novotný si tedy nabídku vysvětloval tím, že musel Bartušku zaujmout natolik, aby mu byla pozice ředitele VÚK svěřena.

Po nástupu na VÚK začal Novotný spolupracovat zejména s mladšími výzkumníky, např. s polistopadovým ředitelem Otakarem Osmančíkem, přičemž se výzkumně zaměřovali zejména na kriminalitu mládeže. Naopak potíže měl se svým zástupcem, nechvalně proslulým Josefem Urválkem. Na něj přišla řada i při jedné diskusi ve Slovanském domě. Někteří účastníci vyzvali Novotného, aby Urválka odvolal. Odvětil, že chápe, že se mnohým Urválkovo působení nezamlouvá a že se s touto nelibostí ztotožňuje, avšak před rozhodnutím požadoval jeho působení v padesátých letech důkladně prozkoumat. To už ale jako ředitel nestihl. Vstoupila do toho okupace vojsk Varšavské smlouvy. Podle ústní legendy kolující mezi kriminology po okupaci mimo jiné přednášel o trestním právu v Africe, když pod okny projížděly tanky, ale dle jeho syna, Marka Novotného, to nebylo přímo v okamžik začátku okupace: Paradoxně Oto Novotný s manželkou byli na dovolené v SSSR, odkud se po 21. srpnu složitě dostávali.

Etablování kriminologického výzkumu

Šedesátá léta byla pro českou kriminologii obdobím zlatého věku. Po padesátých letech, kdy byla kriminologie považována za zbytečný obor, si podle Novotného odborníci uvědomili, že juristický aspekt není jediným a někdy ani tím hlavním aspektem kriminality. Přesvědčení, že „kriminologie není něco podružného, nějaký přívěsek, appendix trestního práva a že je správné ji rozvíjet, bylo jasné,“ byť v šedesátých letech se vůči kriminologii jako samostatnému oboru stavěl neurčitě i např. hlavní představitel oboru trestního práva Vladimír Solnař. Ten přitom za první republiky pracoval v Kriminologickém ústavu při Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

V půlce šedesátých let na Právnické fakultě Univerzity Karlovy vzniká Kabinet kriminologie pod vedením Jiřího Nezkusila, mimo jiné proto, aby právnická fakulta držela krok s vývojem v ostatních oborech. Byť Novotný a Nezkusil v padesátých letech měli velmi dobré vztahy, postupně se odcizovali; dle vzpomínek Oty Novotného to bylo i proto, že Nezkusil vnímal VÚK jako konkurenci. Vztah mezi VÚK a Právnickou fakultou Univerzity Karlovy tedy nebyl koncipován na bázi spolupráce, přestože Novotný vzpomíná na to, že se snažil podpořit snahy, aby se někdo z fakulty angažoval na VÚK.

Pražské jaro: po společenském angažmá perzekuce

S kolegy z VÚK se Novotný podílel na reformních snahách pražského jara. Jeho slovy „se snažili dělat pokrokovou kriminální politiku oproti padesátým létům“. Nicméně vyjadřovali se také k širšímu politickému dění. Novotný se tak

veřejně vyslovil pro vyškrtnutí ustanovení o vedoucí roli komunistické strany z Ústavy. Toto společenské angažmá mělo po roce 1968 neblahé důsledky nejen pro Novotného, ale i pro ostatní – mezi jinými byl perzekvován Vojtěch Hatala, špičkový kriminolog z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, který pro VÚK v čase pražského jara připravil analýzu k trestu smrti.

Po odstavení z VÚK bylo Novotnému znemožněno vědecky působit také na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Sice na ní mohl zůstat, ale nemohl ani publikovat, ani učit, takže v mnohém zastával administrativní pozici. Doufal, že se bude moci podílet na připravované učebnici kriminologie, že bude moci jako autor zpracovat některé její části. Nezkusilem, vedoucím autorského kolektivu, byl však požádán pouze o to, aby knihu přečetl a připomínkoval obsah, pravopis a stylistiku. Ani tento příspěvek však ve výsledném díle nebyl zmíněn (srov. Nezkusil a kol., 1978, s. 4). Na nové učebnici kriminologie se tak mohl podílet až v roce 1993, kdy se stal jedním z hlavních autorů nových kriminologických skript (Novotný, Zapletal a kol., 1993). To už byl vedoucím katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy a měl volnost věnovat se i kriminologii. Normalizace jej však připravila o dlouhých dvacet let odborného života.

Literatura

- Drápal, J. (2017). Rozhovor s Oto Novotným. *Státní zastupitelství*, 15(6), 4-7.
- Drápal, J. (2019). Vývoj kriminologie na právnických fakultách v Praze v letech 1918-2018. *Česká kriminologie*, 4(1), 1-23.
- Nezkusil, J. a kol. (1978). *Československá kriminologie*. Praha: Panorama.
- Novotný, O. (1960). *O výměře trestů: některé základní otázky*. Praha: Nakl. ČSAV.
- Novotný, O. (1969) [1967]. *O trestu a vězeňství*. 2. vyd. Praha: Academia.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol. (1993). *Základy kriminologie*. Praha: Karolinum.
- Pithart, P. (1967). Jak trestáme. *Literární noviny*, 16(33), 7.